

Kontroversen kring det österbottniska ”tomrummet”: forntid, historiebruk och identitetspolitik

Andreas Granberg, *Bosättningsfrågan som en del av Österbottens äldre historia. Kunskaps-cirkulation och fria forskare i kontrovers 1978–2005*. Åbo Akademis förlag, 2022.

VILKEN BETYDELSE HAR historien för identitet och hur mobiliseras den i uppbyggandet av individuella och kollektiva identiteter? I vissa identitetsfaktorer som till exempel etnicitet är en historisk dimension starkt inkopplad, vilket bevisats av otaliga sociologiska och socialpsykologiska studier. Historievetenskapen och arkeologin har mobiliserats i uppbyggandet av kollektiva identiteter, ibland aggressivt liksom i vissa nationalistiska rörelser i slutet av 1800-talet och under första halvan av 1900-talet. Numera finns det färre exempel på ett sådant historiebruk i de västeuropeiska länderna, och i synnerhet professionella historiker uttalar sig oftast balanserat och med vederbörliga reservationer om slutsatserna i sina undersökningar och om vilken betydelse de har. Detta kan dock kännas otillfredsställande för dem som skulle vilja att historikern som företrädare för vetenskapen en gång för alla kunde fastslå vad som verkligen hände i det förflutna.

Vetenskaperna har etablerade principer när det gäller att välja forskningsteman, inrama dem teoretiskt och begreppsligt, identifiera vilken vetenskaplig eller samhällelig diskussion som undersökningen vill bidra till och bedöma om bevis är övertygande för att kunna dra specifika slutsatser ur analysen. Dessa inomvetenskapliga principer är kanske inte alltid bekanta för den historieintresserade allmänheten, som gärna vill se forskarna lösa vissa aktuella tvistefrågor och ta klar ställning för eller emot någon viss ståndpunkt eller tolkning. I situationer där professionella forskare och medborgare utan vetenskaplig utbildning har olika syn på hur forskning borde bedrivas finns en risk för att de olika förväntningarna inte diskuteras öppet och att parterna uppfattar varandras handlingar och motiv som orättvisa. Att bättre förstå processerna som ingår i dessa situationer är en utmaning om man vill främja vetenskapens anseende i

samhället, konsumentupplysa medborgare om den vetenskapliga forskningens karaktär och utbilda forskare att möta medborgarnas förväntningar på den etablerade vetenskapen. Andreas Granbergs avhandling kan ses som ett bidrag till diskussionen om dessa frågor och är i det avseendet i högsta grad välkommen. Det kan här konstateras att avhandlingens tema i första hand sammanfaller med mina personliga intressen som specialist i historisk-samhällelig utbildning och som forskare i frågor kring den historiska kunskapens förmedling, användning och betydelse för medborgare.

I avhandlingen diskuterar Granberg hur vissa tolkningar om Österbottens förhistoria debatterades mellan forntidsintresserade österbottningar och professionella forskare under det sista kvartsseklek av 1900-talet. Debatten berörde den kontroversiella frågan om Österbottens avfolkning under vikingatiden och korstågstenen, cirka 800–1200. Kontinuiteten och diskontinuiteten i Österbottens bosättningshistoria var en laddad fråga, eftersom avfolkningshypotesen och bilden av den svenskspråkiga befolkningens ankomst till Finland hade ett nära samband. Kontroversen uppfattades lätt på ett sätt som berörde den svenskspråkiga befolkningens hemortsrätt i Finland.

Granberg konstaterar att han med sin avhandling syftar till att öka kunskapen om förhistoriens betydelse för österbottniska identiteter och om regionens historieskrivning om befolkningshistoria i förhållande till det nationella narrativet. Avhandlingen är alltså inte en studie i förhistoria eller arkeologi utan en analys av hur den historiska och arkeologiska kunskapen tolkades och omförhandlades när professionella forskare, amatörhistoriker och historievänner krockade i frågan om tolkningsföreträde av specifika kapitel i landskapets förhistoria. Granberg analyserar debatterna som fördes inom teman som Vörårunorna, pollenanalyserna av vissa forntida österbottniska bosättningar och tolkningarna av österbottniska ortnamn. Tidsperspektivet i avhandlingen omfattar också 1800-talet och det tidiga 1900-talet men fokus ligger på åren 1978–2005. Perioden börjar med rapporteringen om fyndet av en runinskrift i Vörå år 1978 och slutar när arkeologisamarbetet mellan Umeå universitet och Österbottniska fornforskningssällskapet avslutades. Syftet med avhandlingen är att besvara följande frågor (som jag anser att det skulle ha varit mer logiskt att ställa i en annan ordning, från de mer deskriptiva frågorna 3 och 5 till de mer syntetiska frågorna 1 och 2):

1. Varför orsakade bosättningsfrågan en kontrovers kring Österbottens äldre historia?
2. Vem har auktoritet att formulera problemet och uttala sig i frågan; vem riktar de olika aktörerna sig till och i vilket syfte?

3. Vad skrivs det om de olika tolkningarna och var presenteras de?
4. Hur skiljer sig den nationella historiesynen från en lokal och regional historiesyn; hur förhåller de sig till varandra och sker det en förändring över tid?
5. Vilken roll har vetenskapliga och lokala institutioner/föreningar i debatten?

I avhandlingen redogör författaren för diskussionen om bosättningsfrågan i arkeologiska studier, och historiska översiktsverk och landsskaphistoriska studier analyseras med fokus på den syn på Österbottens förhistoria som de förmedlar. Som material i avhandlingen används en stor mängd dagstidningar, audiovisuellt material från radio- och televisionsarkivet och material från privatsamlingar. Tidningsdebatten följs i följande tidningar i synnerhet: *Hufvudstadsbladet*, *Jakobstads Tidning*, *Åbo Underättelser*, *Vaasa*, *Ilkka* och *Pohjalainen*. Författaren berättar att han först hade för avsikt att intervjua några aktörer som deltagit i debatten, men att han bestämde sig för att inte göra det eftersom han "inte kunde garantera att alla skulle få komma till tals [och dessutom] var det inte alla som ville diskutera detta ämne" (s. 50). Intervjuer skulle ha kunnat belysa sådana aspekter i debatten som inte kommer fram i tidningsmaterialet. Jag är inte övertygad om att Granbergs ovannämnda motivering angående intervjuer är rimlig eftersom det inte är ovanligt att vi bara har tillgång till ett fåtal utvalda delaktigas röster i forskningsmaterial och forskaren då ska ta det i beaktande i analysen och slutsatserna. Det empiriska underlaget i Granbergs avhandling är i och för sig omfattande också utan intervjuer.

Avhandlingens tema anknyter till frågor om historiebruk och missbruk av historien, men Granberg har i stället för historiebruk valt att använda begrepp från kunskapshistorisk forskning, i synnerhet begreppet *kunskaps-cirkulation*. Med detta perspektiv kommer en betoning på att kunskap inte så mycket överförs utan omförhandlas i möten mellan olika *kunskapsaktörer*. Författaren diskuterar hur man i kunskaps-cirkulationen kan identifiera faser som *mottagande*, *utbyte* och *omförhandling*. De här är potentiellt fruktbara analytiska kategorier för en undersökning som Granbergs, men de används rätt sparsamt i avhandlingen – till exempel ordet "omförhandling" förekommer endast några gånger och "utbyte" endast ett tiotal gånger i en kunskapshistorisk mening. Mitt intryck är att den teoretiska och begreppsliga arsenal som presenteras i inledningen inte har utnyttjats så mycket som den gärna kunde ha gjorts. Kunskaps-cirkulationen behandlas således tämligen deskriptivt i avhandlingen.

Begreppet kulturarv framkommer i några sammanhang, vilket är förväntat med tanke på hur framträdande kulturarv är i diskussioner om historiens kulturpolitiska och identitetsrelaterade betydelse och använd-

ning i samhället. Granberg diskuterar kulturarvsproblematiken mest i samband med den historiekulturella användningen av runinskriftionen i Vörå, där det kommer fram hur innehållet i kulturarv konstrueras och tingsliggörs. Analysen är intressant att läsa. Jag tycker dock att författaren gärna kunde ha fört en mer djupgående teoretisk diskussion om kulturarvet, vilket skulle ha gett mer ”ammunition” för analysen av det empiriska materialet. Kulturarvsbegreppet skulle då också ha kunnat få en synligare plats och en mer dynamisk roll i helheten.

Ett intressant begrepp i Granbergs avhandling är medborgarforskning (medborgarvetenskap, *citizen science*), som fäster uppmärksamhet vid samarbetet och den positiva växelverkan mellan det akademiska och icke-akademiska i en kunskapsproduktion. Processerna som Granberg har analyserat är i vissa fall exempel på aktiviteter som kan betecknas som medborgarforskning, såsom att initiera diskussioner mellan lokalbefolkning och akademiker, samla lokahistorisk tradition, söka universitetspartner för samarbete kring förhistoriska undersökningar och så vidare. Lite överraskande finns det i avhandlingen ingen hänvisning till sådana inflytelserika rörelser som *history workshop movement* och *gräv där du står*-rörelsen, vilka ofta hade en nära anknytning till arbetar- och kvinnorörelsen och betonade den identitetsrelaterade och emancipatoriska dimensionen i medborgarforskning. Att också fästa uppmärksamhet vid dessa och liknande exempel på medborgarvetenskap kunde ha hjälpt att identifiera och förklara det speciella – eller också det typiska – i den österbottniska varianten av möten mellan akademiker och icke-akademiska historieintresserade medborgare.

Det är intressant att ordet historiepolitik inte syns i Granbergs avhandling, även om undersökningen i högsta grad berör historiepolitik i meningen hur tolkningar av (för)historia används eller inte används för att konstruera, berättiga, förklara, ifrågasätta och motsätta en specifik social verklighet. Jag kan förstå att teoridelen i avhandlingen skulle ha ökat i omfattning om historiepolitiken hade ingått i begreppsarsenalen, men oavsett skulle författaren explicit ha kunnat hänvisa också till denna centrala tematik.

Empirin i Granbergs avhandling har analyserats kvalitativt. Fokus i analysen ligger på enskilda aktörer, aktörsgrupper och institutioner som Museiverket, medier och föreningar samt på växelverkan mellan dem. Metoden beskrivs sparsamt. Författaren hänvisar till begreppet genre som benämning för olika typer av texter men det är inte klart hur det har tillämpats och vilket mervärde genre-kategorierna har bidragit med i analysen. Författaren skriver att analysen delvis ligger nära diskursanalys, eftersom kontroverserna om den österbottniska förhistorien handlar om makt som ofta är en nyckelfråga som kan belysas med hjälp av diskursanalys. Författarens formulering är korrekt eftersom man inte riktigt kan tala om

diskursanalytiska operationer i avhandlingen. Att redogöra för sin metod har ofta varit en utmaning för historieforskare och metodavsnittet i avhandlingar har ibland mest fokuserat på att beskriva det empiriska materialet, medan innehållet i själva analysoperationen har hamnat i skymundan. Jag menar att det här är fallet även i Granbergs avhandling. Jag förmodar att det skulle ha varit fruktbart att utnyttja verktyg som används i narrativa analyser, till exempel, eftersom både den österbottniska (för)historien och debatten som Granberg har undersökt kan ses som berättelser. Hurdana narrativa konstruktioner byggdes i debatten och hurdana har författaren konstruerat i sin analys? Att besvara sådana frågor skulle ha varit ett sätt att klargöra forskningsmetoden i undersökningen.

Sammanfattningsvis anser jag att syftet och problemställningen i Andreas Granbergs avhandling är tydligt formulerade, dock tämligen deskriptiva. Forskningsfrågorna är likaså tydliga och relevanta i förhållande till syftet och problemställningen och de besvaras tillfredsställande. Avhandlingen ger ny kunskap om kunskaps-cirkulationen i tolkningarna om Österbottens förhistoria och om vilken betydelse kontroversen kring dem hade i det identitetspolitiska sammanhanget. Analyserna är i huvudsak rimliga och slutsatserna övertygande. Läsaren får en bra översikt över det empiriska materialet på vilket avhandlingen bygger, men analysproceduren beskrivs inte riktigt. Materialet är tillräckligt i avseende till problemställningen och referenser och hänvisningar möter de krav som ställs på vetenskapliga verk. Som helhet ger avhandlingen en detaljrik bild av debatten om bosättningsfrågan i Österbotten i allmänhet och utanför det akademiska samfundet i synnerhet.

Jan Löfström